

Tadeusz Zembrzusi

ZAUFANIE STRONY A ODMOWA SPORZĄDZENIA PRZEZ PEŁNOMOCNIKA NADZWYCZAJNEGO ŚRODKA ZASKARŻENIA

1. Wprowadzenie

Wielkość kapitału społecznego, rozumianego jako umiejętność współpracy międzyludzkiej, zależy od zaufania, jakim darzą się wzajemnie członkowie różnych grup społecznych¹. Dokonujące się w sposób dynamiczny przeobrażenia, a zwłaszcza utrzymująca się sytuacja pandemiczna, uświadamiają dobitnie, że od poziomu zaufania społecznego zależą nie tylko relacje, lecz także zdrowie i życie osób tworzących mniejsze lub większe organizmy wspólnotowe. Zarówno w sferze publicznej, jak i w życiu prywatnym dostrzegamy i odczuwamy nieraz deficyt zaufania. Wartość ta jest elementarnym wymogiem egzystencji człowieka². Nie sposób przecenić jej znaczenia, nie tylko jako emocji okazywanej ludziom, lecz także jako wartości oddziałującej na wiele instytucji prawnych, wpływającej bezpośrednio lub w pośredni sposób na stosowanie i interpretację prawa³. Wykonywanie zawodów prawniczych w społe-

¹ Szerzej zob. F. Fukuyama, *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Warszawa–Wrocław 1997, s. 20 i n.

² Por. D. Dudek, *Prawo i zaufanie*, „Palestra Świętokrzyska” 2019/47–48, s. 41 i n.

³ Por. A. Łazarska, *Zaufanie jako kategoria prawna w procesie cywilnym*, PPC 2011/2, s. 23 i n.

czeństwie demokratycznym wymaga budowania, wzmacniania i utrwalania tej fundamentalnej wartości⁴.

Łacińskie słowo *advocatus* wywodzi się od czasownika *advocare*, tj. „przywoływać”, zaś celem takiego przywołania było udzielenie przyzywającemu pomocy prawnej przez osoby mające ku temu odpowiednie przygotowanie⁵. Gwarantem realizacji prawa do sądu⁶ oraz zapewnienia postępowaniu przymiotu efektywności⁷ jest możliwość uzyskania przez stronę profesjonalnej pomocy prawnej⁸. „Udział osób znających prawo, wykształconych w celu poznania jego tajników i unikania pułapek procedury”⁹ bywa pożądanym, a niekiedy wręcz niezbędnym do rzetelnego i sprawiedliwego rozstrzygnięcia sporów w sprawach cywilnych. Każda strona lub każdy uczestnik postępowania może wskazać pełnomocnika z wyboru albo oczekiwać, że po spełnieniu ustawowych wymagań¹⁰ ustanowi go „dla niej/niego” sąd. Stosunek zastępstwa procesowego ma złożony charakter¹¹, obejmuje zarówno jego umowną, jak i ustawową odmianę¹²;

⁴ Por.: wyrok ETPC z 22.03.2007 r., 59519/00, Staroszczyk przeciwko Polsce, HUDOC; wyrok ETPC z 22.03.2007 r., 8932/05, Siałkowska przeciwko Polsce, HUDOC.

⁵ Zob. P.K. Sowiński, *Rzymskie korzenie rzetelności adwokackiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza” 2018/101, s. 143.

⁶ Zob. uchwała SN (7) z 21.09.2000 r., III CZP 14/00, OSNC 2001/2, poz. 21.

⁷ Zob.: M. Sawczuk, *Europejskie prawo sądowe in statu nascendi* [w:] *Studia z prawa gospodarczego i handlowego. Księga pamiątkowa ku czci profesora Stanisława Włodyki*, red. E. Bednarska-Gryniewicz, Kraków 1996, s. 353 i n.; T. Erciński, K. Weitz, *Efektywność ochrony prawnej udzielanej przez sądy w Polsce*, PS 2005/10, s. 3 i n.

⁸ Szerzej zob.: P. Pogonowski, *Realizacja prawa do sądu w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005, s. 45 i n.; T. Demendecki, *Podstawy udzielenia pomocy prawnej z urzędu w polskim procesie cywilnym – uwagi ogólne. Ewolucja instytucji. Tradycja i postęp* [w:] *Jus et remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mieczysława Sawczuka*, red. A. Jakubecki, J.A. Strzępka, Warszawa 2010, s. 136 i n.; T. Zembrzuski, *Przyznanie prawa ubogich w postępowaniu cywilnym* [w:] *Aurea Praxis, Aurea Theoria. Księga Pamiątkowa ku czci prof. Tadeusza Ercińskiego*, t. I, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011, s. 779 i n.

⁹ Zob. G. Borkowski, *Udział adwokata w postępowaniu cywilnym jako remedium w świetle art. 6 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności* [w:] *Jus et remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mieczysława Sawczuka*, red. A. Jakubecki, J.A. Strzępka, Warszawa 2010, s. 92.

¹⁰ Zob. art. 117 i n. k.p.c.

¹¹ Szerzej zob. J. Gudowski, *Pełnomocnictwo procesowe na tle podziału prawa na prywatne i publiczne*, PPC 2011/1, s. 7 i n.

¹² Szerzej M. Gutowski, *Umowa o zastępstwo procesowe*, Warszawa 2009, s. 45 i n.

w każdym wypadku opiera się na zaufaniu. Wraz z instytucją tajemnicy zawodowej¹³ należy ono do „najgłębszej istoty stosunku prawnego” między mocodawcą a profesjonalnym pełnomocnikiem reprezentującym interesy klienta¹⁴. Oparta na zaufaniu więź, tworząca się między powierzającym ochronę swych praw a świadczącym pomoc prawną, jest narażona na osłabienie, a nawet unicestwienie. Musi podlegać szczególnej i wszechstronnej ochronie ustawowej na poszczególnych etapach postępowania sądowego¹⁵, zarówno w toku instancji, jak i poza jego ramami.

2. Bezwzględny przymus adwokacko-radcowski

Podstawową powinnością zawodowego pełnomocnika jest obowiązek prowadzenia spraw z należytą starannością z uwzględnieniem profesjonalnego charakteru działalności¹⁶. Zastępstwo procesowe w sprawach cywilnych ma w zasadzie charakter fakultatywny¹⁷, jednym z instrumentów profesjonalizacji świadczenia usług prawnych na gruncie procesowym jest jednak bezwzględny przymus adwokacko-radcowski¹⁸. Wyraża on odstępstwo od zakazu narzucania stronom i uczestnikom postępowania obowiązkowego zastępstwa w postępowaniu sądowym¹⁹, co od początku jego istnienia generowało wątpliwości i krytykę²⁰, lecz wyda-

¹³ Zob. J. Kurek, *Tajemnice zawodów prawniczych. Tajemnica radcy prawnego*, M. Praw. 2013/24, s. 1332 i n.

¹⁴ Por. M. Gutowski, *O granicach tajemnicy adwokackiej*, „Palestra” 2019/7–8, s. 184 i n.

¹⁵ Por. J. Giezek, M. Gutowski, P. Kardas, *Tajemnica adwokacka w świetle wyzwań współczesności – uwagi wprowadzające*, „Palestra” 2019/7–8, s. 10 i n.

¹⁶ Szerzej zob. M. Gutowski, *Umowa o zastępstwo...*, s. 98 i n.

¹⁷ Por.: M. Waligórski, *Proces cywilny. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947, s. 138 i n.; J. Turek, *Adwokat z urzędu w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 2005/3–4, s. 84 i n.

¹⁸ Na tle postępowania przed Sądem Najwyższym (art. 87¹ k.p.c.) oraz postępowania odrębnego w sprawach własności intelektualnej (art. 87² k.p.c.) można postuluje się określenie „przymus adwokacko-radcowski-rzecznikowski”.

¹⁹ Zob.: F.X. Fierich, *Nauka o sądach cywilnych i procedura cywilna*, t. II, *Prawo procesowe cywilne*, Kraków 1905, s. 185; Z. Hahn, *Kasacja wedle polskiego kodeksu postępowania cywilnego*, „Czasopismo Sędziowskie” 1932/1–2, s. 31.

²⁰ Zob.: S. Godlewski, *K.p.c. a przymus adwokacki*, „Głos Sądownictwa” 1933/7–8, s. 428 i n.; R. Moszyński, *Parę uwag o przymusie adwokackim w sądach grodzkich*, „Głos Sądownictwa” 1935/11, s. 790 i n.

je się w pełni uzasadnione w sprawach trudnych i skomplikowanych, a także na poszczególnych etapach lub rodzajach postępowania sądowych. W takich wypadkach pierwszoplanowe znaczenie zyskują kwalifikacje podmiotu uprawnionego do działania przed sądem²¹. Uwidaczniają one nieznaną prawo materialnego i procesowego, boleśnie weryfikując przekonanie, iż „często wystarczy stronie, że się będzie broniła nie teoriami prawniczymi, judykaturą i subtelnymi wywodami, lecz będzie dostateczna posiadana przez nią znajomość stanu faktycznego oraz posługiwanie się argumentami, które jej dyktuje zdrowy chłopski rozum”²². Dodatkowym czynnikiem uzasadniającym korzystanie z profesjonalnej pomocy prawnej jest powszechnie dostrzegane zjawisko inflacji prawa, połączone niekiedy z pospieszonym i niestarannym procesem jego tworzenia, generujące trudności jego prawidłowej wykładni²³. W zakresie świadczenia pomocy prawnej²⁴ przymus adwokacko-radcowski dotyczy procesu jurysdykcyjnego²⁵, zapewnia stronom ochronę od tzw. pisarstwa pokątnego²⁶ i „pokątnych doradców, którzy istotnie nawet dobre sprawy psują w zarodku przez nieumiejętne zredagowanie pozwu”²⁷.

W polskiej tradycji procesowej²⁸ odróżniano „proces adwokacki” od „procesu nieadwokackiego”²⁹ w zależności od tego, czy w określonych

²¹ Por. M. Jaślikowski, *Wyłączenia podmiotowe spod przymusu adwokacko-radcowskiego w postępowaniu cywilnym* [w:] *Aurea Praxis, Aurea Theoria. Księga Pamiątkowa ku czci prof. Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011, s. 320 i n.

²² Zob. R. Moszyński, *Parę uwag...*, s. 791.

²³ Zob. T. Zembrzusi, *Przyznanie...*, s. 793 i n.

²⁴ Szerzej zob. M. Gutowski, *O granicach...*, s. 188 i n.

²⁵ Zob. M. Waligórski, *Proces cywilny...*, s. 150.

²⁶ Zob. S. Gołąb, *O pełnomocnikach w procesie cywilnym*, „Palestra” 1938/10, s. 935. Por. D. Kleyna, *Przymus adwokacki*, „Palestra” 1926/7, s. 315 i n.

²⁷ Zob. M. J., *Uwagi krytyczne o przymusie adwokackim*, „Głos Sądownictwa” 1933/4, s. 213.

²⁸ F.X. Fierich zaznaczał, że instytucja ta występuje „w państwach kulturalnych”. Zob. F.X. Fierich, *Strony i ich zastępcy* [w:] *Polska procedura cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem. Przedruk wyczerpanych druków z r. 1921 i 1923, t. I*, Warszawa 1928, s. 69.

²⁹ Dyferencjacja ta nawiązuje do występującego w germańskim modelu procesu podziału na *Anwaltsprozess* oraz *Parteiprozess*, z którego czerpała polska kodyfikacja. Szerzej zob.: J. Sobkowski, *Pełnomocnictwo procesowe – jego istota, powstanie i wygaśnięcie*, Poznań 1967, s. 20 i n.; M. Cichorska, *Kilka uwag o pełnomocnictwie w prawie procesowym cywilnym*, PPC 2018/1, s. 72 i n.

sprawach obowiązywało obowiązkowe zastępstwo procesowe³⁰. Określenie „linii granicznej” między tego rodzaju procesami było efektem dogłębnej analizy, z uwzględnieniem struktury i charakteru procesu³¹. Zgodnie z art. 86 § 1 Kodeksu postępowania cywilnego z 1932 r.³² zastępstwo stron przez adwokatów obowiązywało³³ w postępowaniu przed Sądem Najwyższym, sądami apelacyjnymi, a także sądami okręgowymi orzekającymi w I instancji³⁴. Jego zakres uzasadniano interesem prawidłowego toku postępowania, ochroną interesu stron oraz roli pełnomocników w procesie kontradyktoryjnym, wolnym od zasady oficjalno-śledczej³⁵.

Przebudowa procesu w duchu socjalistycznym dokonana w 1950 r.³⁶ usunęła regulacje dotyczące obowiązkowego zastępstwa adwokackiego³⁷, jako nieprzystające do ówczesnych założeń i uwarunkowań ideologicznych³⁸. Akcentowano wówczas ryzyko ich „ujemnego wpływu na orzekanie” na tle forsowanej zasady udziału ławników ludowych³⁹, a de-

³⁰ Zob. S. Gołąb, *O pełnomocnikach...*, s. 935.

³¹ Szerzej zob.: F.X. Fierich, *Strony i ich zastępcy...*, s. 69 i n.; J. Korzonek, *Przymus adwokacki w kodeksie postępowania cywilnego*, „Głos Prawa” 1931/2, s. 71 i n.

³² Dz.U. z 1932 r. Nr 112, poz. 934.

³³ Na temat zakresu stosowania przymusu adwokackiego w regulacjach państw zaborczych zob. D. Kleyna, *Przymus...*, s. 315 i n.

³⁴ Zob.: Z. Fenichel, *Obowiązkowe zastępstwo adwokackie wedle kodeksu postępowania cywilnego*, „Głos Adwokatów” 1931/2, s. 38 i n.; S. Godlewski, *O czynnościach strony w procesie z przymusem adwokackim*, „Głos Sądownictwa” 1938/4, s. 306 i n.

³⁵ Zob.: F.X. Fierich, *Nauka o sądach...*, s. 185 i n.; S. Gołąb, *O pełnomocnikach...*, s. 935 i n.

³⁶ Zob. ustawa z 20.07.1950 r. o zmianie przepisów postępowania w sprawach cywilnych (Dz.U. Nr 38, poz. 349).

³⁷ Zob.: M. Sychowicz, *Przymus adwokacko-radcowski w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 1986/7–8, s. 28 i n.; J. Bodio, *Przymus adwokacko-radcowski – uwagi o stanie obecnym i perspektywach zmian*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2015/1, s. 70 i n.

³⁸ Szerzej zob.: W. Berutowicz, *Charakter zmian prawa postępowania cywilnego w Polsce Ludowej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego, seria A, Prawo” 1958/3, s. 187 i n.; W. Siedlecki, *Przebudowa sądowego postępowania cywilnego w Polsce Ludowej*, RPEIS 1959/3, s. 95 i n.

³⁹ Wskazywano, że: „Nietrudno bowiem byłoby wykorzystać adwokatom swoją przewagę z racji znajomości prawa nad ławnikami, będącymi w tym zakresie laikami”. Zob. E. Wengerek, *Demokratyzacja procesu cywilnego w Polsce Ludowej*, RPEIS 1975/1, s. 43.

rogację przymusu adwokackiego uznawano za „ewidentny wyraz demokracji procesu cywilnego”⁴⁰. Mechanizm ten, głównie ze względu na „burżuazyjny” charakter i fałszywie rozumiany postulat pełnej równości stron w procesie, przez dziesięciolecia pozostawał skazany na zapomnienie⁴¹. Jego brak współgrał z forsowanymi przez ludowego ustawodawcę unormowaniami kierowanymi „do człowieka”, które „najczęściej podlane tylko ideologicznym sosem, szkodziły procesowi powodując jego wynaturzenia”⁴². Na przywrócenie instytucji w postaci przymusu adwokacko-radcowskiego trzeba było czekać aż do 1996 r.⁴³, kiedy to reaktywowano ją w ograniczonym zakresie, a dokonywane na przestrzeni lat zmiany zakresu tego mechanizmu stały się źródłem licznych niejasności i nieporozumień⁴⁴.

Współcześnie, w przeciwieństwie do przedwojennych rozwiązań, zakres zastosowania przymusu jest relatywnie wąski. Mimo zgłaszanych na przestrzeni lat postulatów i wyrażanych oczekiwań nie zdecydowano się, po części ze względu na wysokie koszty dla budżetu państwa, na kompleksowe uregulowanie tej problematyki⁴⁵. Pewne znaczenie

⁴⁰ Zob. E. Wengerek, *Demokratyzacja...*, s. 38.

⁴¹ Wyjątek w tym zakresie stanowiło ustawodawstwo Niemieckiej Republiki Demokratycznej, zob. Z. Krzeziński, *Pełnomocnik w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1971, s. 20 i n.

⁴² Por. J. Gudowski, *O kilku naczelnych zasadach procesu cywilnego – wczoraj, dziś, jutro* [w:] *Prawo prywatne czasu przemian, księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Stanisławowi Sołtysińskiemu*, red. A. Nowicka, Warszawa 2005, s. 1023.

⁴³ Zob. ustawa z 1.03.1996 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz niektórych ustaw (Dz.U. Nr 43, poz. 189).

⁴⁴ Doskonałym tego przykładem są wątpliwości i rozbieżności powstające wokół problematyki zakresu pełnomocnictwa procesowego, szerzej zob. M. Cichorska, *Kilka uwag o pełnomocnictwie...*, s. 81 i n.

⁴⁵ Szerzej zob.: Z. Nagórski, *Wyodrębnienie adwokatów przy najwyższych instancjach sądowych*, „Głos Prawa” 1925/17–18, s. 379 i n.; T. Ereciński, *Kilka refleksji o przymusie adwokacko-radcowskim* [w:] *XX lat samorządu radców prawnych 1982–2002*, red. J. Żuławski, Warszawa 2002, s. 63 i n.; E. Stawicka, *Uprawnienie adwokatów do uczestniczenia w cywilnych procedurach kasacyjnych w wybranych państwach europejskich*, „Palestra” 2002/7–8, s. 137 i n.; K. Osajda, *Pełnomocnicy uprawnieni do wnoszenia kasacji i występowania przed najwyższymi organami sądowymi*, „Palestra” 2004/11–12, s. 137 i n.; K. Markiewicz, *Zastępstwo procesowe w świetle projektowanych zmian Kodeksu postępowania*

miało także „przyzwyczajenie się” do rozwiązań charakteryzujących minioną epokę. Uznania nie zyskał także postulat wyodrębnienia wąskiego grona pełnomocników uprawnionych do działania przed sądem najwyższego szczebla⁴⁶. *De lege lata* bezwzględny przymus adwokacko-radcowski funkcjonuje w postępowaniu przed Sądem Najwyższym (art. 87¹ k.p.c.)⁴⁷, w sprawach o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką prowadzonych na podstawie konwencji haskiej z 1980 r. (art. 578² § 1 k.p.c.), w postępowaniu grupowym⁴⁸, a także w ograniczonym stopniu⁴⁹ w niedawno utworzonym⁵⁰ postępowaniu w sprawach własności intelektualnej⁵¹. W tych wszystkich

cywilnego [w:] *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, red. K. Markiewicz, Warszawa 2011, s. 49 i n.

⁴⁶ Zob.: E. Waśkowski, *Adwokatura przy Sądzie Najwyższym*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1937/21, s. 301 i n.; T. Ereciński, *Kilka refleksji...*, s. 60 i n.; T. Zembrzusi, *Skarga kasacyjna...*, s. 374 i n.; M. Pilich, *Pełnomocnicy procesowi dopuszczeni do działania przed sądami najwyższymi (analiza problemu na tle prawnoporównawczym)* [w:] *Studia i analizy Sądu Najwyższego*, t. VI, red. K. Ślęzak, Warszawa 2012, s. 195 i n.; J. Bodio, *Przymus...*, s. 83 i n. Por. Z. Klatka, *Wykonywanie zawodu radcy prawnego i adwokata*, Warszawa 2004, s. 38 i n.

⁴⁷ Szerzej zob. T. Zembrzusi, *Kilka uwag o przymusie adwokacko-radcowskim w postępowaniu przed Sądem Najwyższym po nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego*, PS 2006/1, s. 120 i n.

⁴⁸ Art. 4 ust. 4 ustawy z 17.12.2009 r. o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym (Dz.U. z 2020 r. poz. 446 ze zm.). Szerzej zob.: P. Grzegorzczuk, *O przymusie adwokacko-radcowskim w postępowaniu grupowym i konsekwencjach jego niezachowania*, M. Praw. 2012/11, s. 605 i n.; M. Sieradzka, *Przymus adwokacko-radcowski przy dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym – glosa – III CZP 28/11*, M. Praw. 2014/7, s. 376 i n.; A. Sikorski, *Przymus adwokacko-radcowski w postępowaniu grupowym*, „Palestra” 2017/3, s. 69 i n.

⁴⁹ Obowiązkowego zastępstwa procesowego przez adwokatów, radców prawnych lub rzeczników patentowych nie stosuje się w postępowaniach, w których wartość przedmiotu sporu nie przekracza 20 000 zł (art. 87² § 2 k.p.c.). Ponadto sąd może zwolnić stronę (na wniosek lub z urzędu) z obowiązkowego zastępstwa przez adwokata, radcę prawnego lub rzecznika patentowego (art. 87² § 3 k.p.c.).

⁵⁰ Wprowadzone ustawą z 13.02.2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 288 ze zm.).

⁵¹ Zob.: M. Dziurda, *Postępowanie w sprawach własności intelektualnej z perspektywy systemowej*, PS 2020/10, s. 16 i n.; T. Zembrzusi, *Względny przymus bezwzględny, czyli pełnomocnik procesowy w sprawach własności intelektualnej* [w:] *In varietate concordia. Księga jubileuszowa Profesora Ryszarda Skubisza*, red. E. Całka, A. Jakubecki, M. Nazar, A. Niewęgowski, R. Poźdżik, Warszawa 2022 (w druku).

wypadkach bazująca na zaufaniu relacja między stroną a pełnomocnikiem zyskuje szczególne znaczenie ze względu na pozbawienie mocodawcy zdolności postulacyjnej.

Strona nie może samodzielnie podejmować czynności procesowych, lecz musi należycie umocować pełnomocnika⁵². Nadmienić wypada, że nie ma podstaw do formułowania prawa dostępu do „każdego sądu”, a limitowanie w powyższy sposób dostępności do sądu najwyższego szczebla znajduje pełne uzasadnienie⁵³. Obowiązki bezwzględne przymusu adwokacko-radcowskiego nie ogranicza prawa do sądu, wpływa jedynie na jego wykonanie⁵⁴. Wbrew potocznemu przekonaniu rozwiązanie to leży w interesie stron⁵⁵, a przybranie adwokata w sprawach zawiłych może być postrzegane w kategoriach „dobrodrojstwa”⁵⁶. Obrona tezy, że „wprowadzenie obowiązkowego zastępstwa adwokackiego głównie stanowi potrzebę ludności, a nie adwokatów samych”⁵⁷, jest uzasadniona choćby ze względu na odmienną postępowania przed Sądem Najwyższym, jego charakter i specyfikę jako sądu prawa, a nie sądu faktu⁵⁸. Przymus nie tylko usprawnia bieg postępowania przed tym organem oraz pozostaje w związku z wysokimi wymaganiami formalnymi skargi kasacyjnej lub skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, lecz pośrednio umożliwia także wszechstronną ocenę celowości wnoszonych środków zaskarżenia.

⁵² Por.: J. Filipowski, *Adwokat w procesie cywilnym*, Warszawa 1973, s. 15 i n.; M. Cichorska, *Kilka uwag o pełnomocnictwie...*, s. 80 i n.

⁵³ Zob. wyrok TK z 10.07.2000 r., SK 12/99, OTK-A 2000/5, poz. 143. Por.: K. Łojewski, *Czy adwokat wyznaczony dla strony zwolnionej od kosztów sądowych, po spełnieniu swych obowiązków zastępstwa w dwu instancjach sądowych, ma dodatkowy obowiązek – na żądanie strony korzystającej z dobrodrojstwa przyznania adwokata z urzędu – pisania prośby o rewizję nadzwyczajną, gdy ponadto przekonany jest o prawidłowości i słuszności wyroków sądu powiatowego oraz wojewódzkiego?*, „Palestra” 1973/4, s. 38 i n.; K. Łukasik, *Konstytucyjne prawo do sądu „każdego” a przymus adwokacko-radcowski w sprawie skargi kasacyjnej w postępowaniu przed Sądem Najwyższym*, „Annales UMCS” 2013/60, s. 159 i n.

⁵⁴ Zob. T. Zembrzuski, *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011, s. 359 i n.

⁵⁵ Zob. T. Wiśniewski, *Apelacja i kasacja. Nowe środki odwoławcze w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1996, s. 145.

⁵⁶ Zob. M. J., *Uwagi krytyczne...*, s. 214.

⁵⁷ Zob. Z. Fenichel, *Obowiązkowe zastępstwo...*, s. 48.

⁵⁸ Szerzej zob. T. Zembrzuski, *Skarga kasacyjna...*, s. 21 i n.

3. Odmowa sporządzenia i wniesienia środka zaskarżenia

Adwokat lub radca prawny „nie jest wyłącznie ślepy wykonawcą udzielonych mu przez stronę zleceń, ale jest – i na tym głównie polega jego zadanie – jej doradcą prawnym (...) powinien sprawę szczegółowo rozpatrzyć i poinformować stronę, jakie widoki powodzenia ma jej roszczenie”⁵⁹. Zobowiązanie go do wnoszenia środków prawnych wbrew jego opinii co do celowości i szans powodzenia takiego środka byłoby złamaniem istoty niezależności profesji prawniczej, która opiera się na zasadzie zaufania między profesjonalnym pełnomocnikiem a jego klientem⁶⁰. Konsekwencją obowiązywania bezwzględnego przymusu adwokacko-radcowskiego jest możliwość odmowy sporządzenia i wniesienia środka zaskarżenia⁶¹.

Należy wyodrębnić trzy aspekty przedmiotowego zagadnienia. Po pierwsze, podstawowe znaczenie ma wyposażenie pełnomocnika w uprawnienie o charakterze uznaniowym, umożliwienie mu dokonywania oceny celowości podejmowania czynności procesowych, które wykraczają poza fazę tzw. postępowania w sprawie. Po drugie, należy zapewnić mechanizmy chroniące przed dowolnością lub nadużywaniem powyższego uprawnienia. Ustawa powinna zapobiegać lekkomyślnemu czy obiektywnie nieuzasadnionemu rezygnowaniu ze świadczenia pomocy prawnej przez niektórych pełnomocników. Po trzecie wreszcie, ograniczenie dostępu do Sądu Najwyższego przez odmowę ustanowienia pełnomocnika powinno być także efektem wstępnej oceny sądu rozpoznającego wnioski stron o przyznanie prawa ubogich.

Pod względem chronologii czynności dokonywanych w postępowaniu mającym na celu zaskarżenie prawomocnego orzeczenia sądu II instancji pierwszą „barierą” w dostępie do pomocy prawnej może stanowić negatywne rozpatrzenie wniosku o ustanowienie adwokata lub radcy

⁵⁹ Zob. orzeczenie SN z 24.11.1933 r., C. III 50/33, „Nowa Palestra” 1934/9, s. 27.

⁶⁰ Por. wyrok ETPC z 22.03.2007 r., 59519/00, Staroszczyk przeciwko Polsce, HUDOC.

⁶¹ Zob. T. Zembrzusi, *Skarga kasacyjna...*, s. 358. Odmienne zob. K. Wróblewska, *Zmiany w procedurze cywilnej – kasacja*, PS 1996/10, s. 23 i n.

prawnego z urzędu. Prawo do wniesienia środka prawnego nie ma charakteru absolutnego⁶². Sąd Najwyższy uchwałą z 13.07.2010 r., III CZP 29/10⁶³, przesądził możliwość odmowy ustanowienia pełnomocnika w celu wniesienia skargi⁶⁴, jeżeli skarga ta podlegałaby odrzuceniu. Dokonywana przez sąd swoista preselekcja nie ma merytorycznego charakteru, odnosi się do sfery dopuszczalności⁶⁵ środka zaskarżenia⁶⁶. Chodzi o sytuacje, w których bez dokonywania głębszej analizy lub prowadzenia dłuższych dociekań można jednoznacznie stwierdzić, że zaskarżenie orzeczenia nie jest możliwe. Powierzenie pełnomocnikowi zadania dokonania czynności niemogącej wyrzucić oczekiwanego skutku byłoby wręcz irracjonalne. Dokonywana przez organ sądowy⁶⁷ odmowa przyznania pomocy prawnej nie narusza standardu rzetelnego procesu, wyręcza pełnomocnika zawodowego od ewentualnych wątpliwości co do przysługiwania środka zaskarżenia, do którego wniesienia miałby zostać ustanowiony⁶⁸.

Pożądanym jest spojrzenie na przedmiotowe zagadnienie z perspektywy adwokata lub radcy prawnego, któremu powierzono zadanie zainicjowania kontroli legalności i prawidłowości prawomocnego orzeczenia sądu II instancji. Rola pełnomocnika w postępowaniu przed Sądem

⁶² Szerzej zob. T. Zembrzusi, *Przyznanie...*, s. 799 i n.

⁶³ OSNC 2010/11, poz. 144.

⁶⁴ Uchwałą podjęto w związku ze skargą o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, lecz odnosi się ona także do skargi kasacyjnej.

⁶⁵ Sporadycznie zdarzają się przypadki wadliwej oceny niedopuszczalności środka prawnego w sytuacji, w której obiektywnie dany środek przysługuje stronie, zob. orzeczenie ETPC z 30.07.1998 r., 25357/94, Aerts przeciwko Belgii, HUDOC.

⁶⁶ Szerzej zob. T. Zembrzusi, *Niedopuszczalność środka zaskarżenia a odmowa ustanowienia pełnomocnika z urzędu*, „Radca Prawny” 2011/2, s. 90 i n.

⁶⁷ Zgodnie z art. 117 § 6 k.p.c. wniosek o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego zgłoszony po raz pierwszy w postępowaniu kasacyjnym lub postępowaniu ze skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia sąd przekazuje do rozpoznania sądowi I instancji, chyba że uzna wniosek za oczywiście uzasadniony. Rozwiązanie to gwarantuje możliwość skontrolowania rozstrzygnięcia w przedmiocie odmowy przyznania pomocy prawnej z urzędu ze względu na zaskarżalny charakter postanowienia sądu I instancji (zażalenie poziome – art. 394^{1a} § 1 pkt 1 k.p.c.). Por. M. Mamiński, *Ustanowienie pełnomocnika z urzędu po nowelizacji KPC*, M. Praw. 2010/15, s. 870 i n.

⁶⁸ Zob. T. Zembrzusi, *Skarga kasacyjna...*, s. 365 i cyt. tam orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Zob. także A. Gołąb, M. Dziurda, T. Zembrzusi, *European Convention for The Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Impact on Polish Law Development*, „AJEE Journal” 2001/1, s. 24 i n.

Najwyższym znacząco różni się od roli pełnomocnika reprezentującego swego mocodawcę przed sądem powszechnym⁶⁹. Aktualność zachowuje zapatrywanie, że w tym postępowaniu „następuje najbardziej intymne zbliżenie pomiędzy nauką prawa a jego praktycznym zastosowaniem. Ustalenie pewnych zasad stosowania prawa pozytywnego do poszczególnych wypadków może i musi się odbywać w związku z poglądami teoretycznymi, które są wynikiem dociekań i badań naukowych. Poza wiedzą bardziej teoretyczną potrzebne jest tutaj nieco odmienne nastawienie umysłu prawniczego, potrzebny jest bardziej abstrakcyjny oraz nawet u adwokata – bardziej obiektywny sposób myślenia. (...) prowadzenie spraw przy Sądzie Najwyższym wymaga większego skupienia, więcej czasu na studjowanie spraw i prac teoretycznych, jak wreszcie na samo przygotowanie pism sądowych i obrony⁷⁰.

4. Antycypacyjna weryfikacja celowości wnoszenia środka zaskarżenia

Dążenie strony do zaskarżenia każdego niekorzystnego dla niej orzeczenia jest charakterystyczne niezależnie od tego, czy dane rozstrzygnięcie jest obiektywnie prawidłowe, czy też widoczne są określone uchybienia i wadliwości prawomocnego wyroku. Zapatrywanie i oczekiwanie strony nie zawsze pokrywają się z analizą sytuacji prawnej i procesowej dokonywanej przez występującego w sprawie adwokata lub radcy prawnego. Gdyby uznać, że o możliwości i celowości wywiedzenia środka zaskarżenia miałby decydować jedynie mocodawca, to „rola fachowego pełnomocnika byłaby sprowadzona jedynie do ubrania w wymaganą formę zarzutów samej strony⁷¹. Odmienne zapatrywanie tych podmiotów i celowość dokonywania dalszych czynności procesowych może powodować zaskoczenie, a nawet zawód i irytację, zwłaszcza wobec odmowy wniesienia nadzwyczajnego środka prawnego. Pozostawienie pełnomocnikowi możliwości podjęcia decyzji⁷² w przedmiocie złożenia skargi kasacyjnej

⁶⁹ Szerzej zob. T. Zembrzusi, *Skarga kasacyjna...*, s. 361 i n.

⁷⁰ Zob. Z. Nagórski, *Wyodrębnienie adwokatów...*, s. 380.

⁷¹ Zob. uchwała SN (7) z 21.09.2000 r., III CZP 14/00, OSNC 2001/2, poz. 21.

⁷² Por. F. Zadrowski, *Czy sąd, czy też rada adwokacka, może zwolnić adwokata z obowiązków obrońcy z urzędu i czy zwolnienie takie jest dopuszczalne z powodu oczywistej*

lub skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia jest niezbędną konstrukcją prawa procesowego. Nie koliduje ona z instytucją związania zastępcy procesowego instrukcjami klienta⁷³.

Trudno oczekiwać od adwokata lub radcy prawnego, aby podejmował czynności procesowe, co do efektywności których nie jest przekonany⁷⁴. Do obowiązków pełnomocnika – zarówno z wyboru, jak i wyznaczonego z urzędu – nie można zaliczać powinności „reprezentowania strony do końca”⁷⁵. Dominuje przekonanie, że stosownie do przebiegu postępowania oraz interesu klienta powinien on wносить środki odwoławcze lub inne środki zaskarżenia⁷⁶. Nie należy jednak wymagać od niego inicjowania pozainstancyjnego postępowania sądowego wbrew przekonaniu co do celowości jego prowadzenia⁷⁷. Należy mieć na względzie, że znaczna część skarg mających trafić na wokandę Sądu Najwyższego nie tylko nie rokuje szans na uwzględnienie, lecz także nie może pozytywnie przejść wstępnej kontroli⁷⁸. W wielu wypadkach profesjonalny pełnomocnik jest w stanie antycypacyjnie zweryfikować celowość sporządzenia skargi na podstawie obiektywnej oceny trafności rozstrzygnięcia sądu II instancji. Po sumiennym i wszechstronnym rozważeniu argumentów zawartych

bezzasadności powództwa lub obrony?, „Nowy Proces Cywilny” 1933/2, s. 59.

⁷³ Por. M. Gutowski, *Umowa o zastępstwo...*, s. 120 i n.

⁷⁴ Por. G. Borkowski, *Udział adwokata...*, s. 100 i n.

⁷⁵ Co do zasady adwokat lub radca prawny ma obowiązek zastępować stronę do prawomocnego zakończenia postępowania. Por. uchwała SN (7) z 5.06.2008 r., III CZP 142/07, OSNC 2008/11, poz. 122.

⁷⁶ Zob.: J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 671; M. Łochowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–505*³⁹, red. T. Szanciło, Warszawa 2019, s. 470 i n. Prezentowane bywa zapatrywanie, że adwokat nie tylko nie ma obowiązku wniesienia bezzasadnej apelacji, ale nawet wytoczenia powództwa, zob. Z. Krzemiński, *Adwokat w procesie cywilnym. Z wyboru i z urzędu*, Kraków 1999, s. 107 i n.

⁷⁷ Por. F. Zadrowski, *Czy sąd...*, s. 57 i n.

⁷⁸ Teza ta odnosi się do obydwu nadzwyczajnych środków prawnych rozpoznawanych przez Sąd Najwyższy, choć w większym stopniu jest adekwatna do skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, zob. T. Zembrzusi, *Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia jako instrument dochodzenia od Skarbu Państwa naprawienia szkody wyrządzonej wydaniem orzeczenia sądowego w postępowaniu cywilnym [w:] Z problematyki odpowiedzialności za szkodę*, red. G. Bałtruszałajtyś, „Studia Iuridica” 2007/47, s. 307 i n. Por. T. Zembrzusi, *Przyznanie...*, s. 800 i n.

w uzasadnieniu wyroku lub postanowieniu sądu II instancji może stwierdzić brak przesłanek do kwestionowania judykatu. Odnosi się to zarówno do problematyki okoliczności uzasadniających przyjęcie skargi do rozpoznania (przedsąd), jak i istnienia przesłanek uzasadniających jej uwzględnienie. Chodzi zatem o dokonanie globalnej oceny obejmującej dwa elementy – w pierwszej kolejności prawdopodobieństwa przyjęcia skargi do rozpoznania z perspektywy przyczyn kasacyjnych z art. 398⁹ k.p.c. (bądź art. 424⁹ k.p.c.), a następnie realności jej uwzględnienia z perspektywy podstaw kasacyjnych z art. 398³ k.p.c. (bądź art. 424⁴ k.p.c.⁷⁹). W piśmiennictwie wskazuje się, że pełnomocnik „powinien brać pod uwagę przede wszystkim ustrojowy charakter nadzwyczajnego środka zaskarżenia, a [dopiero] w następnej kolejności prywatny interes strony”⁸⁰. W tym znaczeniu zawodowy pełnomocnik może być postrzegany jako „pomocnik Sądu Najwyższego przy wykonywaniu jego podwójnego, bardzo ważnego i trudnego zadania – sprawdzania strony prawnej wyroków niższych instancji oraz ujednostajnienia wykładni i stosowania praw”⁸¹.

Powyższe zapatrywanie znalazło odzwierciedlenie w uchwale 7 sędziów SN z 21.09.2000 r., III CZP 14/00⁸², w której rozważano, czy w ramach świadczenia pomocy prawnej⁸³ obejmującej występowanie przed sądami mieści się obowiązek sporządzania środków zaskarżenia. Wyrażono przekonanie, że odmowa z przyczyn merytorycznych sporządzenia kasacji (skargi kasacyjnej) przez adwokata ustanowionego dla strony korzystającej ze zwolnienia od kosztów sądowych nie jest nieudzieleniem pomocy prawnej. W sposób definitywny przesądzono wówczas pojawiające się niekiedy wątpliwości, czy pełnomocnik ustanowiony dla strony przez sąd może odmówić sporządzenia kasacji, jeżeli byłaby ona niedopuszczalna lub oczywiście bezzasadna. Wcześniejsze wypowiedzi judykatury prezentujące odmienne zapatrywanie⁸⁴ straciły praktyczne

⁷⁹ Z uwzględnieniem przesłanek do wniesienia skargi z art. 424¹ k.p.c.

⁸⁰ Zob. J. Gudowski [w:] *Kodeks...*, s. 672.

⁸¹ Zob. E. Waśkowski, *Adwokatura...*, s. 301.

⁸² OSNC 2001/2, poz. 21. Zob. Z. Strus, *Przegląd orzecznictwa*, „Palestra” 2000/11–12, s. 198.

⁸³ Por. art. 4 ust. 1 pr.adw.

⁸⁴ Zob. np. postanowienia SN: z 13.04.1999 r., II CZ 25/99, LEX nr 1213621; z 16.06.1999 r., II CZ 50/99, LEX nr 603164.

znaczenie. Wypowiedź Sądu Najwyższego w kwalifikowanym składzie odnosiła się do wątpliwości sygnalizowanych także w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka⁸⁵. Ich skrupulatna analiza utwierdza przekonanie, że w systemie uzależniającym wniesienie nadzwyczajnego środka prawnego przez profesjonalny podmiot strona musi liczyć się z dwojaką decyzją pełnomocnika, tj. o woli kontynuowania dotychczasowego postępowania albo o jego odmowie⁸⁶.

5. Opinia o braku podstaw do wniesienia środka zaskarżenia

W uchwale Sądu Najwyższego z 21.09.2000 r., III CZP 14/00, wyrażono oczekiwanie, że poruszane w niej zagadnienia powinny zostać odzwierciedlone w jednolitych i systemowych rozwiązaniach ustawowych. Reakcją ustawodawcy⁸⁷ była nowelizacja art. 118 k.p.c., dokonana ustawą z 17.12.2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw⁸⁸.

Na szczeblu ustawowym⁸⁹ uregulowano tryb, formę i termin odmowy sporządzenia nadzwyczajnego środka zaskarżenia⁹⁰. *De lege lata* zgodnie

⁸⁵ Zob. M. Derlatka, *Odmowa wniesienia skargi kasacyjnej przez adwokata z urzędu w świetle orzecznictwa ETPCz w sprawach polskich*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2010/3, s. 36 i n.

⁸⁶ Zob. wyroki ETPC: z 22.03.2007 r., 59519/00, Staroszczyk przeciwko Polsce, HUDOC; z 22.03.2007 r., 8932/05, Siałkowska przeciwko Polsce, HUDOC; z 28.07.2009 r., 8958/04, Smyk przeciwko Polsce, HUDOC; z 12.01.2010 r., 33539/02, Bąkowska przeciwko Polsce, HUDOC.

⁸⁷ Zob. M. Sorysz, *Ustanowienie dla strony pełnomocnika z urzędu oraz obowiązki pełnomocnika w postępowaniu cywilnym na tle nowelizacji KPC z 17.12.2009 r. – zagadnienia wybrane*, M. Praw. 2020/12, s. 660 i n.;

⁸⁸ Dz.U. z 2010 r. poz. 45.

⁸⁹ Por. § 31 KEA, zgodnie z którym „jeżeli adwokat uzna, że wniesienie środka odwoławczego w prowadzonej przez niego sprawie z wyboru lub z urzędu jest prawnie lub faktycznie bezzasadne, a klient z tym stanowiskiem się nie zgadza, powinien bez zbędnej zwłoki wypowiedzieć pełnomocnictwo. Dotyczy to również kasacji, skargi kasacyjnej, skargi konstytucyjnej i innych środków procesowych służących zmianie oraz wzruszeniu prawomocnych orzeczeń”.

⁹⁰ Zob. M. Mamiński, *Odmowa sporządzenia skargi kasacyjnej przez profesjonalnego pełnomocnika po nowelizacji KPC*, M. Praw. 2010/17, s. 981 i n.

z art. 118 § 5 k.p.c., jeżeli adwokat lub radca prawny jako zawodowy pełnomocnik ustanowiony w związku z postępowaniem kasacyjnym lub postępowaniem ze skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, tj. postępowaniem objętym bezwzględny przymusem adwokacko-radcowskim, nie stwierdza podstaw do wniesienia środka zaskarżenia, może sporządzić stosowną opinię oraz odmówić dokonania czynności procesowej. W takim wypadku jest on zobowiązany niezwłocznie zawiadomić zarówno mocodawcę, jak i sąd. Ustawa precyzuje, że działania te powinny być podjęte nie później niż w terminie dwóch tygodni od dnia zawiadomienia pełnomocnika o wyznaczeniu go do tej roli procesowej. Określenie ram czasowych czynności pełnomocnika było niezbędne, ponieważ wcześniejszy brak tego elementu spotykał się z krytyką w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka⁹¹.

Potencjalna odmowa sporządzenia nadzwyczajnego środka zaskarżenia jest powiązana z istotą zastępstwa procesowego, wpływa na więzi i relacje, a niekiedy także na zaufanie łączące mocodawcę z pełnomocnikiem. Doręczenie mocodawcy oraz sądowi opinii z art. 118 § 5 k.p.c. jest równoznaczne z ustaniem stosunku pełnomocnictwa i zwolnieniem adwokata lub radcy prawnego z obowiązku zastępowania strony. Zanim to jednak nastąpi, powinnością zawodowego pełnomocnika jest rzeczowe przedstawienie argumentów i podjęcie próby przekonania klienta o trafności podjętej decyzji. Kodeks postępowania cywilnego obliguje zawodowego pełnomocnika do sporządzenia oraz przedłożenia opinii o braku podstaw do wniesienia skargi, przy czym opinia ta nie jest załączana do akt sprawy ani nie jest doręczana stronie przeciwnej jako objęta tajemnicą adwokacką. Nieobjęcie dokumentu jawnością wewnętrzną

⁹¹ Zob. wyrok ETPC z 22.03.2007 r., 8932/05, Siałkowska przeciwko Polsce, HUDOC. W tym wypadku z dezaprobatą spotkało się działanie pełnomocnika, który doręczył stronie pisemną opinię o braku podstaw do wniesienia kasacji na trzy dni przed upływem terminu do jej wniesienia. Wiązało się to z pozbawieniem strony realnych szans na znalezienie innego prawnika, który mógłby się podjąć złożenia środka odwoławczego (w ówczesnym stanie prawnym kasacja funkcjonowała jeszcze jako zwyczajny środek odwoławczy w toku instancji). Por. wyrok ETPC z 28.07.2009 r., 8958/04, Smyk przeciwko Polsce, HUDOC, w której pełnomocnik sporządził i doręczył stronie stosowną opinię na 24 dni przed upływem terminu do wniesienia skargi. W tym wypadku nie stwierdzono pozbawienia strony możliwości działania w procesie sądowym.

lub zewnętrzną wyłącza zastosowanie regulacji z art. 9 i 525 k.p.c.⁹² Zapoznanie się z jego treścią przez przeciwnika procesowego, który jest zainteresowany utrzymaniem w mocy orzeczenia sądu II instancji, byłoby niepożądane. Wydaje się, że mamy w tym wypadku do czynienia ze „spełnieniem wymagań jakościowych”⁹³, ponieważ ustawa umożliwia wyłącznie zainteresowanej stronie poznanie powodów i podstaw prawnych odmowy.

Sporządzenie opinii o braku podstaw do sporządzenia środka zaskarżenia do Sądu Najwyższego może mieć obligatoryjny albo fakultatywny charakter. Przepis ma zastosowanie do skargi kasacyjnej oraz skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia. Nie odnosi się natomiast do postępowania zażaleniowego. W tym wypadku dokonanie oceny istnienia podstaw wymaga innego rodzaju rozważań, wyłącznie o charakterze procesowym. W postanowieniu z 22.03.2012 r., IV CZ 143/11⁹⁴, Sąd Najwyższy zaznaczył, że antycypacyjna ocena bezzasadności wnoszenia zażalenia nie wymaga sporządzenia opinii o braku podstaw do wniesienia tego środka prawnego. W takiej sytuacji wystarczające jest powiadomienie strony. W konsekwencji przyjęto, że pełnomocnikowi z urzędu, który sporządził z własnej inicjatywy opinię – w tym wypadku o charakterze fakultatywnym – o braku podstaw do wniesienia zażalenia, nie należy się wynagrodzenie odpowiadające stawce za prowadzenie sprawy w postępowaniu zażaleniowym.

Nie ulega wątpliwości, że mocodawca powinien być informowany o wszystkich istotnych okolicznościach zaistniałych w sprawie w sposób transparentny i zrozumiały⁹⁵, poznanie motywów działania ma doniosłe znaczenie dla urzeczywistnienia zasady zaufania⁹⁶. Mechanizm ten należy postrzegać łącznie z regulacją, że z ważnych powodów pełnomocnik może wprawdzie odmówić udzielenia pomocy, lecz spoczywa na nim obowiązek poinformowania o tym mocodawcy⁹⁷. Regulacji

⁹² Zob. J. Gudowski [w:] *Kodeks...*, s. 672.

⁹³ Por. wyrok ETPC z 22.03.2007 r., 8932/05, Siałkowska przeciwko Polsce, HUDOC.

⁹⁴ LEX nr 1254714.

⁹⁵ Por. M. Gutowski, *Umowa o zastępstwo...*, s. 135 i n.

⁹⁶ Por. A. Łazarska, *Zaufanie jako...*, s. 39.

⁹⁷ Por. art. 28 ust. 1 pr.adw.

ustawowej z art. 118 § 5 k.p.c. zarzuca się niekiedy brak dookreślenia treści opinii, np. przez wymienienie jej koniecznych elementów i określenie stopnia jej szczegółowości⁹⁸. Zarzut ten nie wydaje się zasadny. Zwyciężyło zaufanie do przedstawicieli profesjonalnych zawodów prawniczych, że podjęte działania będą dokonywane rzetelnie i z należytą starannością. W tym zakresie wypracowano zawodowe standardy opiniowania, umożliwiające „rzeczowe, wszechstronne, sporządzone metodą dyskursywną wyjaśnienie, dlaczego nie ma podstaw do wniesienia skargi”⁹⁹.

6. Ochrona przed arbitralnością decyzji pełnomocnika

Zachowanie pisemnej formy opinii o odmowie sporządzenia skargi kasacyjnej lub skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia umożliwia dokonanie oceny jej zasadności przez sąd. Zapewniona jest ochrona przed arbitralnością decyzji pełnomocnika¹⁰⁰. Przedmiot badania sądu jest wąski, obejmuje jedynie ocenę zachowania przez adwokata lub radcę prawnego zasad należytej zawodowej staranności. W literaturze trafnie akcentuje się, że „chodzi o staranność ogólnie wymaganą w pracy adwokata (radcy prawnego), nacechowaną w tym wypadku dążeniem do ochrony w takim samym stopniu interesu strony, jak i interesu publicznego (...). Istotny jest obiektywny miernik staranności, uwzględniający funkcje adwokatury, jej zawodowe standardy oraz obowiązki zawodowe”. Niezależnie zwraca się niekiedy uwagę, że świadomość, iż „merytoryczna jej treść będzie przedmiotem badania sądu, który potencjalnie może zawiadomić o jej brakach organy samorządu, będzie niejednokrotnie działać na profesjonalnych pełnomocników znacznie bardziej dyscyplinująco niż nawet najbardziej precyzyjny przepis dotyczący wymagań stawianych takiej opinii”¹⁰¹.

⁹⁸ Zob. M. Mamiński, *Odmowa sporządzenia...*, s. 982.

⁹⁹ Zob. J. Gudowski [w:] *Kodeks...*, s. 673.

¹⁰⁰ Por. wyrok ETPC z 22.03.2007 r., 59519/00, *Staroszczyk przeciwko Polsce*, HUDOC.

¹⁰¹ Por. M. Mamiński, *Odmowa sporządzenia...*, s. 981 i n.

Stwierdzenie, że opinia o braku podstaw do wniesienia nadzwyczajnego środka zaskarżenia została sporządzona z uchybieniem zasad należytej staranności, jest równoznaczne z odmową przyznania wynagrodzenia jej autorowi¹⁰². Co więcej, w takim wypadku sąd jest zobligowany zawiadomić organy samorządu zawodowego, tj. właściwą okręgową radę adwokacką albo okręgową izbę radców prawnych, do której należy pełnomocnik (art. 118 § 6 k.p.c.). Zawiadomienie nie jest czynnością jurysdykcyjną, lecz ma wyłącznie charakter ustrojowo-organizacyjny. W efekcie możliwe jest wyznaczenie innego adwokata albo radcy prawnego¹⁰³ celem dokonania rzetelnej analizy szans powodzenia środka zaskarżenia, a następnie niezwłoczne zawiadomienie sądu przez organ samorządu o tym fakcie¹⁰⁴. Uznanie natomiast, że pełnomocnik w sposób rzetelny wywiązał się z nałożonego obowiązku, nie uzasadnia ustanowienia nowego pełnomocnika¹⁰⁵. W takim wypadku strona niepodzielająca oceny zawartej w opinii może we własnym zakresie poszukiwać innego adwokata lub radcy prawnego, który podejmie się sporządzenia środka zaskarżenia.

Mechanizm z art. 118 k.p.c. służy wzmocnieniu, a w razie potrzeby odbudowaniu, zaufania strony do instytucji zawodowego pełnomocnika, a także przekonaniu jej, że sytuacja prawna ukształtowana prawomocnym rozstrzygnięciem sądu została w sposób rzetelny i kompleksowy oceniona przez adwokata lub radcę prawnego. Ochrona zaufania, będącego podstawą relacji między stroną a pełnomocnikiem, jest wartością szczególnie istotną dla ustawodawcy. Skoro zaufanie stanowi konieczny atrybut egzystencji ludzkiej, to tym bardziej jest osią wszelkich stosunków cywilnoprawnych¹⁰⁶.

¹⁰² Zob. postanowienie SN z 18.03.1999 r., I CKN 1046/97, OSNC 1999/10, poz. 178.

¹⁰³ Zob. postanowienie SN z 10.02.2012 r., II CZ 156/11, LEX nr 1254661.

¹⁰⁴ Wyznaczenie nowego pełnomocnika nie wpływa na bieg terminu do wniesienia skargi. W wypadku jego uchybienia stosownie do okoliczności możliwe jest złożenie wniosku o przywrócenie terminu do dokonania czynności, por. M. Łochowski [w:] *Kodeks...*, s. 472 i n. Odnośnie do biegu terminu do wniesienia skargi w takim wypadku zob. także M. Derlatka, *Odmowa...*, s. 38 i n.

¹⁰⁵ Por. M. Sieńko [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, Art. 1–477¹⁶, red. M. Manowska, Warszawa 2021, s. 390.

¹⁰⁶ Por. D. Dudek, *Prawo i zaufanie...*, s. 49 i n.

7. Wykonywanie zastępstwa procesowego a zaufanie

Umowa o zastępstwo procesowe jest umową starannego działania, do określonej nie tylko przepisami prawa, lecz także określonymi zwyczajami i zasadami współżycia społecznego, zakładającą profesjonalizm strony świadczącej pomoc prawną¹⁰⁷. Wykonywanie zastępstwa procesowego musi nie tylko opierać się na zaufaniu, lecz także charakteryzować rzetelnością¹⁰⁸. Współcześnie zdaje się nie budzić wątpliwości twierdzenie, że zawodowy pełnomocnik nie może kierować się wolą samej strony, jeżeli byłoby to sprzeczne z wymaganiami fachowej wiedzy, doświadczeniem i przekonaniem co do celowości podejmowania określonych działań w procesie sądowym¹⁰⁹. Obserwacja praktyki nie daje podstaw do twierdzenia, że istnieje realne i poważne niebezpieczeństwo ograniczania stronom dostępu do nadzwyczajnych środków zaskarżenia nie tylko w wyniku odmowy przyznania pomocy prawnej przez sądy¹¹⁰, lecz także przez możliwość odmowy sporządzenia skargi przez adwokata lub radcę prawnego. Ten drugi instrument został powiązany z mechanizmem umożliwiającym ustanowienie, w razie potrzeby, innego pełnomocnika, który powinien wykazać się pełnym profesjonalizmem. Konstrukcja ta uwzględnia rangę i rolę zaufania jako podstawowej wartości, na której opiera się relacja między mocodawcą a profesjonalnym podmiotem świadczącym pomoc prawną. Określenie praw i obowiązków procesowych pełnomocnika w art. 118 § 5 i 6 k.p.c. minimalizuje ryzyko popełniania ewentualnych błędów. Wyrażane obawy, czy polskie regulacje będą spełniać wymagania i standardy wynikające z Europejskiej Konwencji Praw Człowieka¹¹¹, nie okazały się uzasadnione.

Potrzeba obowiązywania przymusu adwokacko-radcowskiego, bez którego „rozwieleniłyby się pisarstwo pokątne”¹¹², współcześnie nie wydaje się wzbudzać wątpliwości, a zrozumienie znajduje apel F.X. Fiericha:

¹⁰⁷ Szerzej zob. M. Gutowski, *Umowa o zastępstwo...*, s. 31 i n.

¹⁰⁸ Szerzej zob. P.K. Sowiński, *Rzymskie korzenie...*, s. 147 i n.

¹⁰⁹ Por. uchwała SN (7) z 21.09.2000 r., III CZP 14/00, OSNC 2001/2, poz. 21.

¹¹⁰ Por. T. Zembrzuski, *Skarga kasacyjna...*, s. 365.

¹¹¹ Zob. M. Derlatka, *Odmowa...*, s. 39.

¹¹² Zob. S. Gołąb, *O pełnomocnikach...*, s. 936.

„jeżeli chodzi o kwestję prawną, to niechaj strona powoła adwokata”¹¹³. Podobnie jak w czasach antycznych, tak i współcześnie obowiązkiem zawodowego pełnomocnika „jest postępować tak, aby nie doszło do poderwania zaufania do wykonywanego przezeń zawodu”¹¹⁴. Należy mieć świadomość sporadycznego występowania niepokojących sytuacji, w których „skargi niektórych adwokatów są albo lekceważąco zwięzłe, albo zawierają niedopuszczalne ze stanowiska prawnego twierdzenia, albo wprost nie mają żadnego uzasadnienia prawnego (...) a skargi wnoszone przez adwokatów pomimo swej długości, zawilosci i pozornej kunsztowności rozumowania, zawierają takie tezy prawne, które nie mają żadnych szans powodzenia przed Sądem Najwyższym jako sprzeczne z ustalonymi oddawna, a bezspornie poglądami, a Sąd zmuszony jest jednak wydatkować znaczną ilość pracy i energii, aby te wywody zbijać i właściwe poglądy prawne w należyty sposób uzasadnić”¹¹⁵. Prawidłowe sięganie do ustawowych mechanizmów powinno minimalizować zakres tego zjawiska, które może wpływać na osłabianie zaufania stron względem prawników. Z kolei próbom nieetycznego uchylania się od spełnienia obowiązku świadczenia pomocy prawnej powinna zapobiegać konieczność przedstawienia przez pełnomocnika umotywowanego stanowiska co do braku podstaw podejmowania dalszych czynności procesowych.

8. Wnioski końcowe

Bezwzględny przymus adwokacko-radcowski nie ogranicza prawa do sądu, wpływa jedynie na jego wykonanie. Zapatrywanie i oczekiwanie mocodawcy nie zawsze pokrywają się z analizą sytuacji prawnej i procesowej dokonywanej przez występującego w sprawie adwokata lub radcę prawnego. Zawodowy pełnomocnik nie może kierować się wolą samej strony, jeżeli byłoby to sprzeczne z wymaganiami fachowej wiedzy, doświadczeniem i przekonaniem co do celowości podejmowania określonych czynności procesowych. W takich wypadkach powstaje pytanie o możliwość odmowy sporządzenia i wniesienia nadzwyczajnego

¹¹³ Zob. F.X. Fierich, *Strony i ich zastępcy...*, s. 76.

¹¹⁴ Zob. P.K. Sowiński, *Rzymskie korzenie...*, s. 146.

¹¹⁵ Zob. Z. Nagórski, *Wyodrębnienie adwokatów...*, s. 379.

środka zaskarżenia. Podstawowe znaczenie ma wyposażenie zawodowego pełnomocnika w uprawnienie o charakterze uznaniowym, umożliwienie mu dokonywania oceny celowości podejmowania czynności procesowych, które wykraczają poza fazę tzw. postępowania w sprawie. Po sumiennym i wszechstronnym rozważeniu argumentów zawartych w uzasadnieniu wyroku sąd II instancji może stwierdzić brak przesłanek do kwestionowania judykatu. Odnosi się to zarówno do problematyki okoliczności uzasadniających przyjęcie skargi do rozpoznania (przedsąd), jak i istnienia przesłanek uzasadniających jej uwzględnienie (podstawy kasacyjne). Kodeks postępowania cywilnego obliguje pełnomocnika do sporządzenia oraz przedłożenia opinii o braku podstaw do wniesienia skargi, przy czym opinia ta nie jest załączana do akt sprawy ani doręczana stronie przeciwnej jako objęta tajemnicą adwokacką. Jednocześnie funkcjonuje mechanizm chroniący przed dowolnością lub nadużywaniem powyższego uprawnienia. Przedłożona opinia podlega ocenie sądu, który weryfikuje zachowanie przez adwokata lub radcę prawnego zasad należytej zawodowej staranności. Ograniczenie dostępu do Sądu Najwyższego przez odmowę ustanowienia pełnomocnika może być także efektem wstępnej oceny sądu rozpoznającego wnioski stron o przyznanie prawa ubogich.

Słowa kluczowe: pełnomocnik, pełnomocnictwo, adwokat, radca prawny, nadzwyczajny środek zaskarżenia, skarga kasacyjna, skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, odmowa sporządzenia skargi, czynność procesowa, zaufanie

Tadeusz Zembrzusi – doktor habilitowany, profesor w Katedrze Postępowania Cywilnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego; radca prawny; ORCID: 0000-0001-8239-6827

Bibliografia

- Berutowicz W., *Charakter zmian prawa postępowania cywilnego w Polsce Ludowej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego, seria A, Prawo” 1958/3
Bodio J., *Przymus adwokacko-radcowski – uwagi o stanie obecnym i perspektywach zmian*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2015/1

- Borkowski G., *Udział adwokata w postępowaniu cywilnym jako remedium w świetle art. 6 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności* [w:] *Jus et remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mieczysława Sawczuka*, red. A. Jakubecki, J.A. Strzępka, Warszawa 2010
- Cichorska M., *Kilka uwag o pełnomocnictwie w prawie procesowym cywilnym*, PPC 2018/1
- Demendecki T., *Podstawy udzielenia pomocy prawnej z urzędu w polskim procesie cywilnym – uwagi ogólne. Ewolucja instytucji. Tradycja i postęp* [w:] *Jus et remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mieczysława Sawczuka*, red. A. Jakubecki, J.A. Strzępka, Warszawa 2010
- Derlatka M., *Odmowa wniesienia skargi kasacyjnej przez adwokata z urzędu w świetle orzecznictwa ETPCz w sprawach polskich*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2010/3
- Dudek D., *Prawo i zaufanie*, „Palestra Świętokrzyska” 2019/47–48
- Dziurda M., *Postępowanie w sprawach własności intelektualnej z perspektywy systemowej*, PS 2020/10
- Erciński T., *Kilka refleksji o przymusie adwokacko-radcowskim* [w:] *XX lat samorządu radców prawnych 1982–2002*, red. J. Żuławski, Warszawa 2002
- Erciński T., Weitz K., *Efektywność ochrony prawnej udzielanej przez sądy w Polsce*, PS 2005/10
- Fenichel Z., *Obowiązkowe zastępstwo adwokackie wedle kodeksu postępowania cywilnego*, „Głos Adwokatów” 1931/2
- Fierich F.X., *Nauka o sądach cywilnych i procedura cywilna*, t. II, *Prawo procesowe cywilne*, Kraków 1905
- Fierich F.X., *Strony i ich zastępcy* [w:] *Polska procedura cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem. Przedruk wyczerpanych druków z r. 1921 i 1923*, t. I, Warszawa 1928
- Filipowski J., *Adwokat w procesie cywilnym*, Warszawa 1973
- Fukuyama F., *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Warszawa–Wrocław 1997
- Giezek J., Gutowski M., Kardas P., *Tajemnica adwokacka w świetle wyzwań współczesności – uwagi wprowadzające*, „Palestra” 2019/7–8
- Godlewski S., *K.p.c. a przymus adwokacki*, „Głos Sądownictwa” 1933/7–8
- Godlewski S., *O czynnościach strony w procesie z przymusem adwokackim*, „Głos Sądownictwa” 1938/4
- Gołąb A., Dziurda M., Zembrzusi T., *European Convention for The Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Impact on Polish Law Development*, „AJEE Journal” 2001/1
- Gołąb S., *O pełnomocnikach w procesie cywilnym*, „Palestra” 1938/10
- Grzegorzczak P., *O przymusie adwokacko-radcowskim w postępowaniu grupowym i konsekwencjach jego niezachowania*, M. Praw. 2012/11

- Gudowski J., *O kilku naczelnych zasadach procesu cywilnego – wczoraj, dziś, jutro* [w:] *Prawo prywatne czasu przemian, księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Stanisławowi Soltysińskiemu*, red. A. Nowicka, Warszawa 2005
- Gudowski J., *Pełnomocnictwo procesowe na tle podziału prawa na prywatne i publiczne*, PPC 2011/1
- Gutowski M., *O granicach tajemnicy adwokackiej*, „Palestra” 2019/7–8
- Gutowski M., *Umowa o zastępstwo procesowe*, Warszawa 2009
- Hahn Z., *Kasacja wedle polskiego kodeksu postępowania cywilnego*, „Czasopismo Sądziowskie” 1932/1–2
- Jaślikowski M., *Wyłączenia podmiotowe spod przymusu adwokacko-radcowskiego w postępowaniu cywilnym* [w:] *Aurea Praxis, Aurea Theoria. Księga Pamiątkowa ku czci prof. Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011
- Klatka Z., *Wykonywanie zawodu radcy prawnego i adwokata*, Warszawa 2004
- Kleyna D., *Przymus adwokacki*, „Palestra” 1926/7
- Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–505*³⁹, red. T. Szanciło, Warszawa 2019
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Art. 1–477*¹⁶, red. M. Manowska, Warszawa 2021
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016
- Korzonek J., *Przymus adwokacki w kodeksie postępowania cywilnego*, „Głos Prawa” 1931/2
- Krzemiński Z., *Adwokat w procesie cywilnym. Z wyboru i z urzędu*, Kraków 1999
- Krzemiński Z., *Pełnomocnik w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1971
- Kurek J., *Tajemnice zawodów prawniczych. Tajemnica radcy prawnego*, M. Praw. 2013/24
- Łazarska A., *Zaufanie jako kategoria prawna w procesie cywilnym*, PPC 2011/2
- Łojewski K., *Czy adwokat wyznaczony dla strony zwolnionej od kosztów sądowych, po spełnieniu swych obowiązków zastępstwa w dwu instancjach sądowych, ma dodatkowy obowiązek – na żądanie strony korzystającej z dobrodziejstwa przyznania adwokata z urzędu – pisania prośby o rewizję nadzwyczajną, gdy ponadto przekonany jest o prawidłowości i słuszności wyroków sądu powiatowego oraz wojewódzkiego?*, „Palestra” 1973/4
- Łukasik K., *Konstytucyjne prawo do sądu „każdego” a przymus adwokacko-radcowski w sprawie skargi kasacyjnej w postępowaniu przed Sądem Najwyższym*, „Annales UMCS” 2013/60
- Mamiński M., *Odmowa sporządzenia skargi kasacyjnej przez profesjonalnego pełnomocnika po nowelizacji KPC*, M. Praw. 2010/17
- Mamiński M., *Ustanowienie pełnomocnika z urzędu po nowelizacji KPC*, M. Praw. 2010/15

- Markiewicz K., *Zastępstwo procesowe w świetle projektowanych zmian Kodeksu postępowania cywilnego* [w:] *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, red. K. Markiewicz, Warszawa 2011
- M. J., *Uwagi krytyczne o przymusie adwokackim*, „Głos Sądownictwa” 1933/4
- Moszyński R., *Parę uwag o przymusie adwokackim w sądach grodzkich*, „Głos Sądownictwa” 1935/11
- Nagórski Z., *Wyodrębnienie adwokatów przy najwyższych instancjach sądowych*, „Głos Prawa” 1925/17–18
- Osajda K., *Pełnomocnicy uprawnieni do wnoszenia kasacji i występowania przed najwyższymi organami sądowymi*, „Palestra” 2004/11–12
- Pilich M., *Pełnomocnicy procesowi dopuszczeni do działania przed sądami najwyższymi (analiza problemu na tle prawnoporównawczym)* [w:] *Studia i analizy Sądu Najwyższego*, t. VI, red. K. Ślęzak, Warszawa 2012
- Pogonowski P., *Realizacja prawa do sądu w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005
- Sawczuk M., *Europejskie prawo sądowe in statu nascendi* [w:] *Studia z prawa gospodarczego i handlowego. Księga pamiątkowa ku czci profesora Stanisława Włodyki*, red. E. Bednarska-Gryniewicz, Kraków 1996
- Siedlecki W., *Przebudowa sądowego postępowania cywilnego w Polsce Ludowej*, RPEiS 1959/3
- Sieradzka M., *Przymus adwokacko-radcowski przy dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym – glosa – III CZP 28/11*, M. Praw. 2014/7
- Sikorski A., *Przymus adwokacko-radcowski w postępowaniu grupowym*, „Palestra” 2017/3
- Sobkowski J., *Pełnomocnictwo procesowe – jego istota, powstanie i wygaśnięcie*, Poznań 1967
- Sorysz M., *Ustanowienie dla strony pełnomocnika z urzędu oraz obowiązki pełnomocnika w postępowaniu cywilnym na tle nowelizacji KPC z 17.12.2009 r. – zagadnienia wybrane*, M. Praw. 2020/12
- Sowiński P.K., *Rzeczne korzenie rzetelności adwokackiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza” 2018/101
- Stawicka E., *Uprawnienie adwokatów do uczestniczenia w cywilnych procedurach kasacyjnych w wybranych państwach europejskich*, „Palestra” 2002/7–8
- Strus Z., *Przegląd orzecznictwa*, „Palestra” 2000/11–12
- Sychowicz M., *Przymus adwokacko-radcowski w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 1986/7–8
- Turek J., *Adwokat z urzędu w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 2005/3–4
- Wałigórski M., *Proces cywilny. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947
- Waśkowski E., *Adwokatura przy Sądzie Najwyższym*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1937/21
- Wengerek E., *Demokratyzacja procesu cywilnego w Polsce Ludowej*, RPEiS 1975/1

- Wiśniewski T., *Apelacja i kasacja. Nowe środki odwoławcze w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1996
- Wróblewska K., *Zmiany w procedurze cywilnej – kasacja*, PS 1996/10
- Zadrowski F., *Czy sąd, czy też rada adwokacka, może zwolnić adwokata z obowiązków obrońcy z urzędu i czy zwolnienie takie jest dopuszczalne z powodu oczywistej bezzasadności powództwa lub obrony?*, „Nowy Proces Cywilny” 1933/2
- Zembrzuski T., *Kilka uwag o przymusie adwokacko-radcowskim w postępowaniu przed Sądem Najwyższym po nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego*, PS 2006/1
- Zembrzuski T., *Niedopuszczalność środka zaskarżenia a odmowa ustanowienia pełnomocnika z urzędu*, „Radca Prawny” 2011/2
- Zembrzuski T., *Przyznanie prawa ubogich w postępowaniu cywilnym [w:] Aurea Praxis, Aurea Theoria. Księga Pamiątkowa ku czci prof. Tadeusza Erecińskiego*, t. I, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011
- Zembrzuski T., *Skarga kasacyjna. Dostępność w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2011
- Zembrzuski T., *Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia jako instrument dochodzenia od Skarbu Państwa naprawienia szkody wyrządzonej wydaniem orzeczenia sądowego w postępowaniu cywilnym [w:] Z problematyki odpowiedzialności za szkodę*, red. G. Bałtruszajtys, „Studia Iuridica” 2007/47
- Zembrzuski T., *Względny przymus bezwzględny, czyli pełnomocnik procesowy w sprawach własności intelektualnej [w:] In varietate concordia. Księga jubileuszowa Profesora Ryszarda Skubisza*, red. E. Całka, A. Jakubecki, M. Nazar, A. Niewęwski, R. Poźdźnik, Warszawa 2022 (w druku)